

## אני יודע שישנו בוודאי

הרב גדעון ביר

### בין נח לאברהם

שתי הפרשות הראשונות בתורה, בראשית ונח, הן פרשות אוניברסליות העוסקות בעניינים הנוגעים לכלל האנושות כמו בריאת העולם והמבול. פרשת לך לך הינה הפרשה הראשונה שמדברת על עם ישראל, ומכאן ועד סוף התורה כל ההתעסקות תהיה סביב עם ישראל וסביב ייחודו של עם ישראל.

למעשה, פרשת לך לך עוד טרם מדברת על עם ישראל בכללותו, אלא על אברהם אבינו, היהודי הראשון, מי שנבחר להקים את עם ישראל. פרשת לך לך עוסקת בבחירה של ריבונו של עולם באברהם אבינו, בתהליך שהוא עובר. הקב"ה בוחר באברהם אבינו להיות זה שיקים את הדבר המשמעותי ביותר בעולם, שכן רש"י על פרשת בראשית אומר: "בראשית - בשביל ישראל שנקראו ראשית" (בראשית א, א), כל העולם נברא בעצם בשביל עם ישראל, בשביל מה שאברהם אבינו עתיד להקים פה בפרשת השבוע שלנו. הבחירה של ה' באברהם היא כל כך קריטית וחשובה, אך התורה אינה מתארת לנו שום סיבה לבחירה זו. הפרשה ישר פותחת, ללא כל התראה או הסבר, ב"ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך ואעשך לגוי גדול" (שם יב, א-ב).

תיאור הבחירה באברהם בשביל התפקיד החשוב הזה, שונה מאוד מתיאור הבחירה של ה' בנח; בפרשה הקודמת קראנו שנח הוא האדם שנבחר להמשיך את האנושות לאחר המבול, והתורה מקדימה ומספרת לנו מדוע הוא זה שנבחר לתפקיד הזה: "אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את הא-להים התהלך נח" (שם ו, ט). רק בעקבות תיאור זה של צדקותו של נח מספרת לנו התורה על בחירתו של ה' בו. כמוכן שיש להבין מדוע חילקה כך התורה בין אברהם לנח? מדוע אצל נח מתוארת הסיבה לבחירתו, ואילו אצל אברהם היא אינה מתוארת?

המהר"ל מביא את השאלה הזו, ומציע תשובה (נצח ישראל פרק יא):

תימה הוא שלא זכר הכתוב קודם זה שהיה אברהם צדיק, ולכן נגלה עליו השכינה ואמר לו "לך מארצך וממולדתך וגו'... וכמו שתמצא בנח "ונח מצא חן בעיני ה'" אחר כך כתיב "אלה תולדות נח וגו'", הזכיר קודם צדקת נח, קודם שהזכיר שדבר השם יתברך עמו. אבל לפי הדברים אשר אמרנו לך, לא יקשה כלל. כי אצל נח לא היה, רק בחירה פרטית, והבחירה הפרטית הוא לפי מה שהוא, והכל הוא לפי מעשה צדקות שלו. אבל באברהם לא היה בחירה פרטית, רק באומה הישראלית, שהם זרעו. שהרי כתיב באותה בחירה "ואעשה אותך לגוי גדול" "וזה בחירה כללית, ובחירה כמו זאת אין תולה במעשה כלל, ולא בחטא, כי המעשה הוא לפרט. אף כי בודאי זכות אבות מועיל, מכל מקום עיקר הבחירה, בחירה כללית בו ובזרעו.

המהר"ל מסביר ואומר שהבחירה בנח הייתה באמת בזכות מעשיו וצדקותו בגלל שזו הייתה בחירה פרטית, באדם מסוים שבאמת בגלל מעשיו היה ראוי שיתקיים גם לאחר המבול, אך הבחירה באברהם הייתה שונה, בחירה זו הייתה בחירה כללית, בעם ישראל, זו הייתה בחירה באומה שעתידיה לצאת מאברהם, וכשבחר הקב"ה באברהם, אין זה היה מתוך מעשיו של אברהם, אלא מתוך הסגולה המיוחדת שהייתה טמונה בו. ולכן, על אף צדקותו ומעשיו הגדולים של אברהם, הם אינם העיקר בעניין הבחירה בו להיות אבי האומה, ולכן התורה לא ציינה אותם.

### מיהו בעל הבירה?

אך למעשה, אם נעיין במדרשי חז"ל, נמצא שלחז"ל כן היה חשוב לספר דברים שקדמו לבחירתו של אברהם אבינו. ישנם מספר מדרשים שמתארים סיבה לפנייה של הקב"ה אל אברהם. אך הדבר המעניין במדרשים אלו, הוא שאין הם מתארים את צדקותו ומעשיו הטובים של אברהם, אלא הם מצביעים על תהליך של חיפוש ושאלה שהיה בקרב אברהם אבינו, תהליך של מעין צדקות רוחנית, צדקות פילוסופית יותר מאשר צדקות מעשית.

במדרש בבראשית רבה (לט, א) מתואר כך: "אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם". למדרש חשוב היה

לומר שלפני שבא הקב"ה ופנה אל אברהם, היה קיים אצל אברהם תהליך של חיפוש ובירור. אברהם אבינו שאל שאלות, הוא חיפש, הוא התבונן בעולם והסיק מסקנות. רק מתוך חיפוש זה הציץ עליו הקב"ה ואמר לו שהוא בעל העולם.

מדרש נוסף, דומה ברעיונו למדרש הקודם אך מפורט יותר, מובא ע"י רבינו בחיי אך מקורו אינו ברור:

בן שלוש הכיר אברהם את בוראו. יצא מן המערה וראה שמיים וארץ. אמר: מי ברא אלה ואותי? ראה את השמש גבוהה מעל צבא השמיים והתפלל לה. שקעה השמש בערב וזרחת הלבנה. ראה אותה והכוכבים סביב לה, אמר: ודאי הירח הוא הבורא והכוכבים סביב כעבדיו, עמד כל הלילה והתפלל לירח. בבוקר – שקע הירח. אמר: אדון יש על שניהם והיה מצטער שאינו יודע מי הוא. מיד נגלה אליו הקב"ה ואמר לו: אני בעל העולם.

גם במדרש הזה מתואר אותו תהליך של חיפוש שהיה אצל אברהם, ורק אחרי החיפוש הזה התגלה אליו הקב"ה. לפי המדרשים האלה עולה כי הדרך ליצור ולהוליד אמת גדולה, הופעת ה' שלמה – עוברת דרך תהליך של חיפוש ושאלות.

בצורה נפלאה מקבץ הרמב"ם את המדרשים הנ"ל וכותבם בתחילת הלכות עבודה זרה (א, ג):

כִּינן שֶׁנִּגְמַל אֵיתָן זֶה [=אברהם אבינו] הִתְחִיל לְשׁוֹטט בְּדַעְתּוֹ וְהוּא קָטָן וְהִתְחִיל לְחַשֵּׁב בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְהָיָה תָמִיד הֵיכָן אֶפְשָׁר שִׁיְהִיָּה הַגִּלְגָּל הַזֶּה נוֹהֵג תָּמִיד וְלֹא יִהְיֶה לוֹ מְנַהֵג וּמִי יִסְבֵּב אוֹתוֹ. כִּי אִי אֶפְשָׁר שִׁיִּסְבֵּב אֶת עַצְמוֹ. וְלֹא הָיָה לוֹ מִלְמַד וְלֹא מוֹדִיעַ דָּבָר אֶלָּא מִשְׁקַע בָּאוֹר כְּשֶׁדִּים בֵּין עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים הַטָּפְשִׁים וְאָבִיו וְאִמּוֹ וְכָל הָעָם עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וְהוּא עוֹבֵד עִמָּהֶם וְלָבוּ מִשׁוֹטט וּמִבֵּין עַד שֶׁהִשִּׁיג דֶּרֶךְ הָאֱמֶת וְהִבִּין קוֹ הַצֶּדֶק מִתְּבוּנָתוֹ הַנִּכְוֶנָה. וַיַּדַּע שֶׁיֵּשׁ שֵׁם אֱ-לֹהִים אֶחָד וְהוּא מְנַהֵג הַגִּלְגָּל וְהוּא בְּרָא הַכָּל וְאֵין בְּכָל הַנִּמְצָא אֱ-לֹהִים חוּץ מִמֶּנּוּ.

הרמב"ם מתאר איך כבר בילדותו הבין אברהם אבינו שיש דבר שהוא מעבר למציאות שבה האנושות חיה, והוא התחיל לשאול ולברר, אך לא היה לו מי שיענה לו מפני שכל האנושות אז הייתה שקועה בעבודה הזרה ולא יכלו לראות מעבר לה. נמצא שגם לפי דברי הרמב"ם, עוד טרם התגלותו של ה' אל אברהם, היה קיים תהליך של חיפוש ושל שאלות. רק דרך הדברים האלה התאפשרה הבחירה הזאת של ה' באברהם, ובעצם בזכות החיפוש הזה של אברהם התאפשרה היצירה של עם ישראל דווקא דרכו.

אני כמובן לא מטיל ספק חלילה בדבריו של המהר"ל, בכוונה פתחתי בהם וכמובן שיש בבחירתו של אברהם עניין סגולי. אך בכל זאת אני חושב שהמדרשים והרמב"ם רוצים לומר שלמעשה יש שלב מסוים ביצירה משמעותית באדם שהוא שלב של שאלות, של תהיות וחיפוש. השלבים האלה הם אינם מצבים שליליים, הם אלו שלמעשה מאפשרים אח"כ את היצירה המשמעותית.

## בדק בית

אחד הספרים המרכזיים והחשובים שמתארים חיפוש הוא ספר הכוזרי של רבי יהודה הלוי. בתחילת הספר מסופר על מלך הכוזרים, אשר בלילה אחד התגלה אליו בחלום מלאך ואמר לו ש"כוונתך רצויה לפני הא-ללה, אך מעשיך אינם רצויים". מכוח חלום זה קם מלך הכוזרים ופותח במסע של חיפוש. הוא מתחיל לשאול שאלות, הוא הולך, מחפש ומברר מהו אותו המעשה הרצוי שהמלאך מתכוון אליו (כוזרי מאמר ראשון, א):

מלך זה מסופר שם שנשנה אליו חלום אחד פעמים רבות, ובחלומו והנה מלאך מדבר אליו ואומר לו: "כוונתך רצויה בעיניי האלוה אבל מעשך אינו רצוי". והמלך היה זהיר מאוד במצוות דת הכוזרים עד שהוא עצמו היה משמש בהיכל אשר להם, הקריב קורבנות בלב שלם. אולם עם כל אשר הוסיף לשמור את המצוות ההן היה מלאך נראה אליו לילה לילה ואומר לו: "כוונתך רצויה אבל מעשך אינו רצוי".

ניתן לחדד פה מתוך דבריו של ריה"ל, כשהוא מתאר שמלך הכוזרים היה אדוק בהקרבנות ובמעשיו, עניין יפה מאוד – ריה"ל רצה להגיד לנו שקיימים בעצם שני תהליכים של עשייה; יש מצב מסוים שהאדם מתאמץ לעמוד בקריטריונים מסוימים, הוא מתאמץ להצליח בדברים ברורים. זהו וודאי מצב חשוב ואני חלילה לא בא להוריד מערכו, אך יש מצב אחר בו האדם כביכול עושה בדק בית עמוק יותר, הוא מציב שאלה על הקריטריונים עצמם. כלומר, להגיד לאדם ש"כוונתך רצויה לפני הא-ללה אבל מעשיך אינם רצויים", זה בעצם לבוא ולהגיד לו שזה שהוא מצליח או לא מצליח לעמוד במטרות שהציב לעצמו, בקריטריונים הברורים לו, לא זאת הבעיה. הבעיה היא עמוקה יותר, הבעיה היא שבעצם אותם קריטריונים שעל פיהם אותו אדם חי הם אלו שדורשים בירור, האדם צריך לעשות בדק בית בתוך מערכת החיים שהוא הציב לעצמו, ולחפש קריטריונים אמיתיים יותר.

פרופסור שלום רוזנברג מתאר זאת בצורה קצת מליצית – "מה המטר של המטר?". אנחנו הרי מודדים את העולם במטרים, אך מהו ה"מטר של המטר", מי קבע שדווקא באמת מידה של מטרים אנו צריכים למדוד? לפעמים אנחנו צריכים לערער על המוסכמות שאנו חיים בהן כדי לדייק אותן ולהגיע אל האמת.

האמירה של "כוונתך רצויה אך מעשיך אינם רצויים", היא בעצם קוראת לנו לשנות את הברור שלנו. הבדיקה שאנחנו צריכים לעשות היא קודמת יותר מאשר לבדיקה של כמה אני מצליח או כמה אני טוב. אנחנו צריכים לבדוק ולחפש את עצם ההגדרות שלנו, את עצם התפיסה.

## ללכת אחרי החלום

כאמור, הדבר שהביא את מלך כוזר להתחיל את החיפוש הוא החלום. וכן, אחרי שהוא מדבר עם הפילוסוף, אשר אומר לו טענות שכליות והגיוניות לכאורה, אומר לו מלך כוזר: "רואני דברך נכוחים אבל אינם נאותים למה שאני מבקש". שתי הנקודות האלה – תיאור החלום, והתיאור של אדם שאומר ששמע דברים שנשמעים נכונים, אך הם אינם מה שהוא מבקש, אלו לכאורה שני דברים שאינם ראויים להיכתב בספר לדורות, בגלל שאם ההתחלה של התהליך של מלך הכוזרים נובע מחלום, התהליך הזה מתאים אך ורק למי שחלם את החלום. הוא לכאורה לא רלוונטי למי שלא חלם את החלום הזה. ועוד יותר, האמירה שאמר מלך הכוזרים לפילוסוף, היא יכולה להתאים רק למלך הכוזרים עצמו, שאכן מבקש דבר אחר, אך אם דבריו של הפילוסוף אכן נכוחים ונכונים, בעיני שאר האדם, אשר אין להם בקשה ספציפית כשל מלך הכוזרים, הדברים הנכונים של הפילוסוף מספיקים. נראה, אפוא, שטענותיו של מלך כוזר הן טענות סובייקטיביות, טענות אישיות, והן לכאורה לא רלוונטיות לאנשים אחרים ולכן הן אינן אמורות להיכתב בספר לדורות.

אני חושב שמה שרבי יהודה הלוי רצה להגיד כאן זה שהרבה פעמים כשאנחנו תופסים את המציאות של חיפוש ושאלה, המציאות הזאת נתפסת בעינינו כדבר ריק, כמציאות של חוסר. כלומר – אם אני מחפש משהו זה אומר שאין לי את אותו הדבר שאני מחפש, אם יש לי שאלה אז זה אומר שאין לי תשובה, ולכן אני מתחיל את אותו תהליך של חיפוש. אך למעשה רבי יהודה הלוי רוצה להגיד לנו שבעצם, בעומק התהליך, התהליך הוא בדיוק הפוך ממה שאנחנו תופסים אותו – החיפוש נובע דווקא מדבר קיים. כאשר בן אדם יוצר תנועה של שאלות וחיפוש, התנועה הזו נובעת מזה שיש לאותו אדם חלום, היא נובעת מתוך בקשה מיוחדת שיש בו. האדם הזה אמנם עוד לא יודע מהי הבקשה, מהו המעשה הרצוי, אך הוא יודע שהוא ישנו, שהוא קיים.

התהליך של החיפוש אינו נובע מאיברים מתים. הוא תהליך שנובע ממקום חי מאוד, ממקום שיש בו משהו יקר, חלום גדול שהוא מבקש להגיע אליו. רק מתוך היש הגדול הזה הגלגלים של השאלות והחיפוש מתחילים לנוע. לכן מתאר לנו ריה"ל שלמלך הכוזרים יש חלום ויש את מה שהוא מבקש.

## אני את הצבי מוכרח לצוד

דברים דומים מופיעים מספר פעמים במעשיות של רבי נחמן. אצל רבי נחמן עניין החיפוש מקבל נפח גדול וחוזר על עצמו לא פעם. משל קצר שמופיע בספר "כוכבי אור" (עמוד קצב) מספר כך: "המשל ממלך שרץ אחר צבי ולא יכל להשיגו, והעמידו את עצמם שרי המלוכה ואמרו אדוננו המלך נחזור, ענה המלך ואמר – אני את הצבי מוכרח לצוד, ומי שרוצה לחזור יחזור". מתואר כאן צבי שנמצא מחוץ להישג ידיהם של המלך ושריו, והם רודפים אחריו ומנסים להשיגו, אך בשלב מסוים מוותרים השרים על הצבי ומגיעים למסקנה שקשה מידי להשיגו. המלך הוא היחיד שנשאר לרדוף אחר הצבי, הוא מתעקש ולא מוכן לוותר עליו. הוא מוכרח לצוד את הצבי. הדבקות של אותו מלך במרדף הזה, החוסר יכולת לוותר, נובעת מתוך הוודאות, הטוטאליות שהוא מוכרח לצוד את הצבי. המלך מכיר את הצבי, הוא יודע שהוא קיים ומרגיש שהוא בר השגה. הוא לא יכול לוותר עליו כי הוא לא יכול לדמיין מציאות אחרת שהוא בלי הצבי הזה. אם לא נאמר כך, איזה עוד סיבה הייתה לו למלך להיות מוכרח כל כך לצוד את הצבי? הבערה הזאת להגיע אל הצבי היא בערה פנימית, מתוך דבר שחי בתוכו.

כאמור, את העניין הזה של הבקשה והחיפוש ניתן לראות במקומות רבים אצל רבי נחמן, ואנו פוגשים את העניין הזה כמובן במעשייה המוכרת של רבי נחמן, "מעשה מאבדת בת מלך". המעשייה מספרת על בת מלך שאבדה, ויוצא המשנה למלך למסע חיפוש אחר אותה בת מלך. בשלב מסוים במעשייה, מגיע המשנה למלך לארמון גדול, שם אכן נמצאת בת המלך, וכך כותב רבי נחמן:

והעמידו לה כסא והושיבוהו אצלו. והיא היתה הבת מלך הנ"ל, והוא (היינו השני למלכות) ראה והכירה. אחר כך הציצה המלכה וראתה אחד ששוכב בזוית והכירה אותו. ועמדה מכסאה והלכה לשם ונגעה בו ושאלה אותו: האתה מכיר אותי. והשיב לה: הן, אני מכיר אותך, את היא הבת מלך שנאבדה.

אני חושב שרבי נחמן רוצה להגיד כאן את אותה הנקודה שאמרתי קודם; תהליך החיפוש נובע ממקום פנימי, של הכרה פנימית באותו הדבר שאני מחפש. רבי נחמן כתב שהמשנה למלך הכיר אותה. זו הנקודה. החיפוש נובע ממקום של היכרות עמוקה. אם אתה לא מכיר שום דבר, אז אין לך בכלל תהליך של חיפוש.

יתרה מזאת, בסופה של המעשייה מסופר שהמשנה למלך נתקל בכמה ענקים, והוא בא ושואל אותם האם הם מכירים את המקום שבו נמצאת בת המלך, וכולם אומרים לו שאין בכלל מקום כזה. הדבר מתבטא באופן הכי חזק אצל הענק האחרון אשר אומר לו למשנה למלך: "הלא אתה רואה ששטות ספרו לפניך. והתחיל לבכות מאד ואמר: אני יודע שישנו בודאי". כלומר – זה לא רק שהמשנה למלך מכיר את בת המלך, אלא יש לו וודאות כל כך חזקה, שעומדת היא כנגד כל מי שינסה לתסכל ולייאש אותו. המשנה למלך מכיר את בת המלך, ויודע שישנה בודאי. זה העניין.

מה שמניע את החיפוש, מה שמניע את היכולת לשאול שאלות זה לא הריק, זה לא הספק, אלא בדיוק להפך – המניע לכל זה הוא ההיכרות הפנימית, הוודאות, הקיימות הגדולה של הדבר.

## להיזהר מהספק

הרבה פעמים החיפוש והשאלה נתפסים בעינינו כמקום של הטלת ספק. זה נכון שבתהליך של שאלה האדם מטיל ספקות, אך אני חושב שיש איזושהו תהליך תרבותי אנושי שכולנו מכירים אותו, שחי בתוכנו. קיימת תופעה תרבותית שלוקחת את כל המציאות ומטילה ספק בכולה, תרבות המרוקנת את כל הערכים מהדברים היקרים שבהם, מהעומק שבהם – התרבות הפוסטמודרנית. מטילים ספקות בכל הערכים הבסיסיים והמוכרים לנו – בערך המשפחה, באומנות ובאמונה. ואז נוצרת מציאות ריקה מתוכן, חסרת תכלית.

החיפוש אותו אני ניסיתי לתאר כאן בשיחה זה משהו אחר לגמרי, הפוך לחלוטין. החיפוש הנכון מתחיל כאמור, מדבר יקר, מדבר שיש לו ערך, שהוא פנימי ועמוק. מכוח זה בא ונולד החיפוש. האדם פוגש דבר יקר שיש בו מעבר לגלוי לו, ומכוח זה הוא יוצא למסע של חיפוש מסוים.

עלול להיווצר מצב שמכוח הדבר היקר שהאדם פוגש בעצמו, הוא יוצא לשאלות ולחיפוש שיכול חלילה להביא אותו למציאות חסרת ערכים ושל ספק גדול. אך זהו מצב קטסטרופלי שיש להיזהר ממנו מאוד. זה איזושהו תהליך של "שפחה כי תירש גבירתה". אנחנו צריכים לזכור שהגבירה היא הדבר היקר והיא מי שיושבת על כיסא המלוכה. כשאנו יוצאים למסע של חיפוש, אנחנו צריכים שהמציאות הא-לוהית תהיה לנו מול העיניים, ומכוח זה אנו יוצאים אל המסע הזה. אך אם חלילה אנחנו הופכים את הדבר הזה, ומושיבים על כיסא המלוכה את האין והספק, זה "שפחה כי תירש גבירתה". השפחה היא זו שצריכה לשרת את הגבירה; הספק צריך לשרת ולהיות רק כאמצעי לשם המטרה הנעלה של הברור הפנימי שלנו.

## ניגון של הלב

אסיים בדבר יפה ששמעתי בשם הרב הלל מפריטש, אשר היה אחד מתלמידיו של האדמו"ר הזקן. הרב הלל מפריטש המשיל את החיפוש הזה לאדם ששמע ניגון אך שכח אותו. כעת הניגון מתנגן לו בראש בצורה עמומה, והוא מנסה להיזכר בניגון והוא בא ושואל ומחפש אותו, הוא שואל אנשים ומנסה להיזכר בו.

קיים פה משהו שמתנגן אצלנו, שחי בנו. אנחנו לא תמיד יודעים לנגן אותו, אבל אנחנו יודעים שהוא קיים, אנחנו מרגישים בו ויש לנו ודאות על קיומו. החיפוש שלנו צריך להביא אותנו למצב של שירה חדשה שתעורר ותרומם אותנו, ולא חלילה למצב הפוך.

מידי שבוע ביום שני מתקיימת בביהמ"ד של "ישיבת הגולן" שיחה כללית, העוסקת בתורת המידות ובנפש האדם, חיזוק בלימוד תורה ועבודת ה'. להבדיל משיעורי האמונה העוסקים בעיונים מהותיים וכלליים מתורת מרן הרב וכתבי ראשונים, שיחה זו הינה בעלת גוון מוסרי, ועניינה בהדרכות רוחניות, הנגזרות מן המבט האמוני, ושופכות אור על דרכו הרוחנית של בן תורה בדורנו.

**עריכה:** חגי מיכליס | **תמלול:** יניב קוזניצקי וינון ניאזוב | **אינטרנט:** יקיר ליטמנוביץ' ונוה רזי | **צילום:** יאיר רחמני ואביאל ביטנסקי | **הפצה:** דביר בן ישר